

Мінакова І. В.,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ЯК ПРОЦЕСУ ДЕКОДУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ОГЛЯД СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті представлений огляд сучасних українських наукових досліджень з проблеми перекладу в якості процесу формування, пізнання та збереження етнічної ідентичності, що є однією з актуальних проблем як сучасного перекладознавства, так і сучасної етнопсихолінгвістики.

Ключові слова: етнопсихолінгвістика, етноідентичність, переклад, лакуни.

В статті представлений огляд сучасних українських наукових досліджень по проблемі перекладу в якості процесу формування, пізнання та збереження етнічної ідентичності, яка є однією з актуальних проблем як сучасного перекладознавства, так і сучасної етнопсихолінгвістики.

Ключевые слова: этнопсихолингвистика, этноидентичность, перевод, лакуны.

The article presents the review of modern Ukrainian scientific researches on a problem of translation as process of formation, cognition and preservation of ethnic identity, which is one of actual problems as modern translation studies, so and modern ethnic psycholinguistic.

Key words: ethnic psycholinguistic, ethnic identity, translation, lacuna.

Постановка проблеми. Етнопсихолінгвістика як сучасний інтеграційний науковий напрямок розглядає чинник мови як визначальний ідентифікатор етнічності. Однією з актуальних проблем в плані розробки даної тематики є проблема перекладу як процесу формування, пізнання та збереження етнічної ідентичності.

У даній статті зроблено спробу історіографічного огляду досліджень сучасних українських вчених, що розробляють дану проблематику.

Викладення основного матеріалу. Київські науковці доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови КНУ імені Т. Шевченка Т.Р. Кияк та кандидат філологічних наук О.В. Бурда-Лассен всебічно досліджують проблему етнічної ментальності як об'єкту теорії перекладу. Т.Р. Кияк у своїх роботах з теорії перекладу подає ґрунтовний аналіз предмету етнопсихолінгвістики, досліджує сформульовані українськими та німецькими вченими підходи до вивчення етнопсихолінгвістичних аспектів перекладу [3].

О.В. Бурда-Лассен на основі аналізу українських та німецьких етнотекстів розробляє модель “взаємозалежності між ментальною ідентичністю нації та стратегією перекладу” [2, с. 3] за допомогою наступних етнопсихолінгвістичних методів: “виявлення засобів збереження та трансляції ментальності носіїв мови; реконструювання лінгвістичного та етнографічного стану попередніх епох на основі мовних даних (включаючи лексико-етимологічний аналіз)” [2, с. 4]. Авторка визначає поняття “етнолексема” як “... лексичний елемент, який вербалізує певну рису етнічної ментальності та потребує декодування у процесі перекладу” та вирізняє ті риси етнічної ментальності, які потребують перекладацького декодування: “1) спільні риси – схильність до персоніфікації та обожнення природи; індивідуалізм; містицизм; старанність, точність; осілість, любов до власного дому; 2) специфічні риси: підвищена емоційність (чутливість, ліризм, артистизм) носіїв української мови та ідеалізм носіїв німецької мови” [2, с. 4] та описує специфічні для української та німецької мови методи, за допомогою яких відбувається / не відбувається декодування етнічної ментальності в процесі перекладу [2, с. 5]. Дослідниця зазначає, що головною умовою декодування етноментальності при перекладі є усвідомлення специфіки етнічної ментальності перекладачем [2, с. 7].

Кандидат філологічних наук, доцент Хмельницького університету управління та права О.О. Нагорна, досліджуючи принципи перекладу етноспецифічних фразеологізмів на прикладі британських фразем, зауважує, що вони “... не підлягають буквальному перекладу, оскільки безпосередньо пов’язані з етнокультурно специфічним фрагментом життєвого світу британців” та “... у більшості випадків при перекладі зазнають прагматичної адаптації ...”, і рекомендує до етномаркованих фразеологізмів підбирати достатньо експресивні еквіваленти, бо “... нейтралізується лінгвоетнічний бар’єр, що надає носіям мови оригіналу та мови перекладу рівні можливості сприйняття та інтерпретації повідомлення” [5, с. 64].

Ряд науковців звертають окрему увагу на таку проблему, як переклад лакун – одного з основних специфікаторів етномовної спільноти.

Дослідниця з Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка Т. Боса розрізняє “когнітивні лакуни як безеквівалентні слова” та “відсутність слів і семем” як “власне лакуни”. Авторка звертає також увагу на внутрішньомовні лакуни як місця у лексико-фразеологічній системі мови, для яких немає позначень [1, с. 239-240].

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Бердянського державного педагогічного університету О.А. Крижко теж досліджує внутрішньомовні лакуни як “лінгво-психологічний феномен” та прослідковує лакунарність на матеріалі різних семантичних полів, зокрема етнопсихологічного семантичного поля “назва людини за властивостями характеру і темпераменту”: “Щаслива людина – щасливчик, весела – весельчак, невесела – 0, зла – злодій, злюка, боягузливий – боягуз, задоволений – 0, незадоволений – 0, приємний – 0, неприємний – 0 та ін.” (0 – це позначка лакуни – І.М.) (курсив автора – І.М.) [4, с. 175]. Авторка зауважує, що “... внутрішньомовні лакуни характеризуються високим рівнем латентності, їх дуже важко, а інколи майже неможливо виявити” [4, с. 175], досліджує процес лексикалізації (заповнення) лакун та відмічає, що “... усі інновації на рівні словникового складу мови... потенційно вважаються дзеркалом, в якому можна розгледіти лакуну” [4, с. 178].

Науковець Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, О.І. Тетерятникова зауважує, що лакунарність може бути властива й деяким етноспецифічним прислів'ям та приказкам. Авторка наводить приклад із німецьким прислів'ям "Siolz wie ein Spanier (дослівно: гордий, як іспанець) Німці кажуть, що "іспанець любить свою країну, любить себе й гордий за все, що складає його життя". Певно, що так німці говорять про когось, хто занадто гордий, вірогідно навіть трохи саркастично ... Вираз "гордий як іспанець" можна також назвати лакуною, тобто виразом, за яким не закріплене жодне значення в рідній мові. Не знаючи характеру ... іспанців, якими бачать їх німці, перекладач не зможе знайти адекватний переклад для цього порівняння. Отже йому треба звернутися до реалій, присутніх в українській мові. Натомість в українській мові знаходимо таке порівняння: Гордий як павич або Чоловік гордий, як пузир водний. В першому порівнянні також мається на увазі, що людина, про яку так говорять занадто горда, відчувається сарказм, але не образа. А от друге порівняння більш негативне й надає цій людині інших, крім гордості, рис, наприклад, зверхності або навіть чванливості. Тому перше порівняння (Гордий як павич) є, на нашу думку, в даному випадку більш доречним, ніж друге для перекладу виразу *Siolz wie ein Spanier*" (курсив автора – І.М.) [7, с. 334-335].

Українські вчені не полишають своєю увагою і розробку проблеми перекладу як засобу захисту та розвитку рідномовної ідентичності.

Так, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов Львівського державного університету внутрішніх справ І.Ю. Сковронська наголошує на усвідомленні етнічних стереотипів народу як "... одному із головних завдань у процесі навчання іноземної мови загалом і української мови як іноземної зокрема" [6, с. 11] та застерігає від "згубного впливу асимілятивних процесів" та "мовної агресії з боку англійської мови" по відношенню до інших мов, зокрема української, і закликає до збереження української лінгвосфери задля захисту рідномовної ідентичності [6, с. 13].

За збереження етномовної ментальності при перекладацькій роботі виступає і доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики перекладу з романських мов ім. М. Зерова Київського національного університету імені Тараса Шевченка О.І. Чередніченко, аналізуючи дві провідні тенденції українського перекладу – "очуження" і "одомашнення" [8].

Кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри методики викладання та культури української мови Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького В.В. Шляхова на основі результатів анкетування студентів, проведеного в університеті, доводить роль російсько-українського перекладу у процесі формування етномовної ідентичності та боротьби з "суржикізацією мовлення" [9].

Висновки. Таким чином, можна виокремити три основні напрями досліджень проблеми перекладу як процесу декодування етнічної ідентичності, що їх розробляють сучасні українські вчені:

1. Етнічна ментальність як об'єкт теорії перекладу та етнопсихолінгвістики (Т.Р. Кияк, О.В. Бурда-Лассен, О.О. Нагорна).
2. Переклад лакун як одного з основних специфікаторів етномовної спільноти (Т. Боса, О.А. Крижко, О.І. Тетерятникова).
3. Переклад як засіб захисту та розвитку рідномовної ідентичності (І.Ю. Сковронська, О.І. Чередніченко, В.В. Шляхова).

Література:

1. Боса Т. Лакуни в українській та німецькій мовах / Т. Боса // Наукові записки. – Випуск 81 (4). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 238-242.
2. Бурда-Лассен О. В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / О. В. Бурда-Лассен. – К., 2005. – 20 с.
3. Кияк Т. Р. Национальная ментальность как объект теории перевода и этнолингвистики / Т. Р. Кияк // Материалы международной конференции "Перевод как гравитационное поле взаимопроникновения культур" 3-5 октября 2007 года. – Ереван, 2008. – С. 52-60.
4. Крижко О. А. Лакуни в українській мовній картині світу / О. А. Крижко // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвузівський збірник наукових статей. Лінгвістика і літературознавство. – Вип. 10. – К. : Знання, 2005. – С.171-178.
5. Нагорна О. О. Комунікативно-прагматичний принцип перекладу фразеологізмів з британським етнокультурним семантичним компонентом / О. О. Нагорна // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 51. Філологічні науки. – Житомир, 2010. – С. 62-64.
6. Сковронська І. Ю. Деякі аспекти навчання української мови як іноземної в українській діаспорі Канади і США / І. Ю. Сковронська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2009. – Вип. 4. – С. 11–17.
7. Тетерятникова О. І. Міжкультурні проблеми перекладу : лакуни та фразеологічні порівняння в міжмовній комунікації (німецька та українська мови) / О. І. Тетерятникова // Наукові записки. – Вип. 81 (4). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 333-335.
8. Чередніченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередніченко. – К. : Либідь, 2007. – 247 с.
9. Шляхова В. В. Роль навчального перекладу у процесі формування українськомовної особистості / В. В. Шляхова // Зб. наук. праць Науково-дослідного інституту українознавства. – Т. 9. – К., 2006. – С. 376-385.